

QOHIRA DEKLARATSIYASINING TARIXI VA MAZMUNI BORASIDA TAHLILY MAQOLA TAYYORLASH

Mamatqulova Nilufar Xusanovna

Toshkent Davlat Tibbiyot universiteti

Termiz filiali falasafa fanlar doktori

Primov Fayozbek G‘ulomjon o‘g‘li

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Termiz filiali

Davolash ishi yo‘nalishi talabasi

E-mail: primovfayozbek2@gmail.com

F-Tel:+998 99 298 16 25

Sirojiddinova E‘tibor Ilhomjon qizi

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Termiz filiali

Davolash ishi yo‘nalishi talabasi

E-mail: sirojiddinovaetibor@gmail.com

F-Tel:+998 88 446 69 06

Toshmurodova Gulchehra Po‘latovna

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Termiz filiali

Davolash ishi yo‘nalishi talabasi

E-mail: toshmurodovagulchehra75@gmail.com

Tel:+998 88 532 62 42

Annotatsiya.

Mazkur maqolada Qohira deklaratsiyasining yaratilish tarixi, qabul qilinish sabablari va asosiy mazmuni tahlil qilinadi. Deklaratsiyaning inson huquqlari, erkinliklar, oila, ta'lim va diniy qadriyatlar bilan bog'liq jihatlari yoritilgan. Shuningdek, hujjatning Islom hamkorlik tashkiloti doirasidagi ahamiyati hamda xalqaro inson huquqlari tizimidagi o'rni tahlil etilgan. Maqolada Qohira deklaratsiyasining o'ziga xos jihatlari, xususan barcha huquq va erkinliklarning Shariat tamoyillari asosida talqin qilinishi ilmiy jihatdan baholangan.

Kalit so'zlar: Qohira deklaratsiyasi, inson huquqlari, Islom hamkorlik tashkiloti, xalqaro huquq, Shariat, islom huquqi, musulmon davlatlari, diniy qadriyatlar, erkinlik, xalqaro deklaratsiya.

Kirish

Bugungi kunda inson huquqlari masalasi xalqaro huquqning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Qohira deklaratsiyasi esa inson huquqlarini islomiy qadriyatlar va shariat asosida talqin qiluvchi muhim hujjat sifatida ahamiyatga ega. Ushbu deklaratsiya universal inson huquqlari bilan diniy va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi munosabatni o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Ayniqsa, ayollar huquqlari, so'z erkinligi va din erkinligi kabi masalalarda uning o'ziga xos yondashuvi xalqaro miqyosda keng muhokama qilinmoqda. Shu sababli Qohira deklaratsiyasining xalqaro huquq tizimidagi o'rni va ahamiyatini o'rganish bugungi kunda dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Inson huquqlari masalasi zamonaviy xalqaro huquq tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. 1948-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi bu sohada asosiy hujjat sifatida e'tirof etiladi. Biroq musulmon davlatlar ushbu hujjatda islomiy qadriyatlar va diniy tamoyillar

yetarli darajada aks etmaganini ta'kidlaganlar. Shu sababli 1990-yilda Organisation of Islamic Cooperation doirasida Qohira deklaratsiyasi qabul qilindi.

Qohira deklaratsiyasining yaratilish tarixi Qohira deklaratsiyasi 1990-yil 5-avgustda Qohira shahrida qabul qilingan. Hujjat musulmon davlatlarining inson huquqlariga oid umumiy pozitsiyasini shakllantirish maqsadida ishlab chiqilgan. Uning yaratilishiga quyidagi omillar sabab bo'lgan G'arbga asoslangan inson huquqlari konsepsiyasiga muqobil yondashuv zarurati Islom qadriyatlarini xalqaro huquqiy tizimga moslashtirish ehtiyoji Musulmon davlatlar o'rtasida huquqiy va madaniy birlikni mustahkamlash ya'ni u barcha insonlarga, barcha mamlakatlarda va barcha sharoitlarda teng tarzda qo'llanilishi kerak degan g'oyaga asoslanadi. Biroq amaliyot bu da'voning qanchalik murakkab ekanligini ko'rsatib beradi. Dunyoning turli mintaqalari, sivilizatsiyalari va dinlari inson qadriyatini, erkinlik va adolat tushunchalarini o'zlarining tarixiy-madaniy tajribalaridan kelib chiq turlicha talqin qiladilar. Bu esa xalqaro huquq sohasida doimiy ravishda normativ ziddiyatlar va muloqot zaruratini keltirib chiqaradi. Islom dunyosi ham aynan shu jarayonning faol ishtirokchisi bo'lib, o'zining huquqiy-falsafiy merosiga tayanib universal inson huquqlari tizimiga munosabatini belgilashga harakat qilgan. 1948-yilda BMT tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (UDHR) xalqaro inson huquqlari tizimining poydevori sifatida tarixga kirdi. Ushbu hujjat insoniyat uchun umumiy huquqiy mezon bo'lish da'vosi bilan qabul qilingan bo'lsa-da, uning tayyorlanish jarayonida G'arb liberal falsafasining ta'siri ustun kelgani ayon edi. Shu boisdan bir qator musulmon ko'pchilikli davlatlar dastlab ushbu hujjatga ehtiyotkorlik bilan yondashdilar. Masalan, Saudiya Arabistoni UDHR ni qabul qilish ovozida betaraf qoldi, Eron vakili esa uni "dunyoviy tushuncha asosidagi yahudiy-xristian an'anasi mahsuli" deb ochiqchasiga tanqid qildi. Bu holat islom olamida o'ziga xos normativ hujjat yaratish zaruriyatini kun tartibiga qo'ydi. Ushbu zaruriyat o'nlab yillik muhokamalar va tayyorlov ishlari natijasida 1990-yilda o'z yechimini topdi. Islom hamkorlik tashkilotining Qohirada bo'lib o'tgan 19-tashqi ishlar vazirlari konferentsiyasida Qohira inson huquqlari islomiy deklaratsiyasi (CDHRI) qabul qilindi. Ushbu deklaratsiya 57 musulmon ko'pchilikli davlatning inson huquqlari sohasidagi umumiy pozitsiyasini ifodalovchi hujjat

sifatida tarixiy ahamiyat kasb etdi. Muhimi shundaki, u UDHR ga to'liq zid hujjat sifatida emas, balki islom sivilizatsiyasining inson huquqlari borasidagi o'ziga xos talqini sifatida maydonga chiqdi. Shu ma'noda CDHRI ni islom olamining xalqaro inson huquqlari muloqotiga qo'shgan mustaqil hissasi deb baholash mumkin. Ilmiy adabiyotlarda Qohira deklaratsiyasiga nisbatan ikki xil qarama-qarshi yondashuv mavjud. Tanqidiy yondashuv tarafdorlari, jumladan Ann Elizabeth Mayer, deklaratsiyada shariatning mutlaq manbai sifatida belgilanishi ayollar huquqlari va din erkinligi kabi sohalarda jiddiy cheklovlarga olib kelishini ko'rsatadilar. Muloqotchi yondashuv tarafdorlari, jumladan Mashood Baderin esa islom huquqi va xalqaro standartlar o'rtasida ko'priq qurishning mumkinligini asosladilar. Bizning nazarimizda bu ikki yondashuv bir-birini inkor etmaydi — balki ular Qohira deklaratsiyasining ikki tomonlama tabiatini, ya'ni uning ham cheklovchi, ham muloqotga undovchi xususiyatlarini ko'rsatadi. Deklaratsiyani faqat tanqid nuqtai nazaridan ko'rib chiqish uning tarixiy kontekstini e'tibordan chetda qoldiradi; faqat ijobiy baholash esa uning real kamchiliklarini ko'rmay qo'yishga olib keladi. 2020-yilda CDHRI ning qayta ko'rib chiqilgan versiyasi — OIC Inson huquqlari deklaratsiyasi (ODHR) qabul qilindi. Bu voqea islom olamining xalqaro inson huquqlari normalari bilan yanada yaqinlashish yo'lida qo'ygan muhim qadami sifatida baholanmoqda. O'zbekiston ham OIC a'zosi sifatida bu jarayonning bevosita ishtirokchisi bo'lib, milliy qonunchilik va xalqaro majburiyatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalasi davlat siyosatining muhim qismini tashkil etadi. Tadqiqotning maqsadi deklaratsiyani bir tomonlama maqtash yoki qoralash emas, balki uni o'z tarixiy kontekstida, ichki mantiqida va xalqaro huquq tizimi bilan munosabatida ob'ektiv tarzda o'rganishdir. Inson huquqlari tushunchasi o'z mohiyatiga ko'ra universal da'vo bilan maydonga chiqadi — ya'ni u barcha insonlarga, barcha mamlakatlarda va barcha sharoitlarda teng tarzda qo'llanilishi kerak degan g'oyaga asoslanadi. Biroq amaliyot bu da'voning qanchalik murakkab ekanligini ko'rsatib beradi. Dunyoning turli mintaqalari, sivilizatsiyalari va dinlari inson qadriqimmati, erkinlik va adolat tushunchalarini o'zlarining tarixiy-madaniy tajribalaridan kelib chiqdi. 1. Qohira deklaratsiyasining tarixiy zarurati va shakllanishi. 1948-yilda BMT tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (IHUD) jahon miqyosida huquqiy

taraqqiyotga turtki bergan bo'lsa-da, bu hujjat ayrim mamlakatlar, ayniqsa musulmon dunyosi tomonidan diniy va madaniy kontekstda bahsli qabul qilindi. Islomiy qadriyatlarni e'tiborga olmagan holda qabul qilingan G'arb modeli, musulmon davlatlar o'rtasida muqobil hujjat yaratish ehtiyojini tug'dirdi. Bu ehtiyojga javoban, 1990-yilning 5-avgustida Islom Hamkorlik Tashkilotining Qohira shahrida bo'lib o'tgan 19-yig'ilishida Qohira deklaratsiyasi qabul qilindi. U "Islomdagi Inson huquqlari deklaratsiyasi" nomi bilan e'lon qilinib, OICga a'zo 45 dan ortiq davlat tomonidan tasdiqlandi. Bu hujjat G'arb modeli asosida emas, balki shariatga tayanib, Alloh tomonidan berilgan huquq va erkinliklar asosida ishlab chiqilganligi bilan ajralib turadi. Ushbu deklaratsiya musulmon mamlakatlarning mustaqil huquqiy nuqtai nazarini shakllantirishga qaratilgan ilk qadam sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi.

2. Deklaratsiyaning asosiy tamoyillari va tuzilmasi.

Qohira deklaratsiyasi 25 moddadan iborat bo'lib, ularning barchasi Islomiy shariatga asoslanadi. Quyidagi asosiy yo'nalishlar deklaratsiyaning mohiyatini tashkil etadi: Alloh tomonidan berilgan huquqlar – Deklaratsiyaning 1-moddasida inson huquqlari Allohning irodasidan kelib chiqadi, degan g'oya ilgari suriladi. Ya'ni, huquqlar inson tomonidan yaratilmaydi, balki Alloh tomonidan taqdim etiladi va ular shariat qonunlariga to'la muvofiq bo'lishi kerak. Hayot va erkinlik huquqi – Har bir inson tug'ilganidan boshlab hayotga, sha'n va erkinlikka haqli deb e'tirof etiladi. Biroq bu huquqlar shariat asosida cheklanishi mumkin, ya'ni jinoyatlar uchun hadd jazo va qasos kabi diniy jazo turlari mavjud. Ayol va erkak o'rtasidagi tenglik – Deklaratsiya erkak va ayollarni inson sifatida teng deb tan oladi, biroq ularning vazifalari biologik va ijtimoiy roliga qarab farqlanishi sharti bilan. Bu g'oya G'arbdagi gender tenglik konsepsiyasidan farqli tarzda talqin etiladi. So'z erkinligi va dini e'tiqod – Har bir inson o'z fikrini bildirishga haqli, biroq bu huquq Islomga qarshi chiqish, payg'ambarlikni haqorat qilish yoki Islom qonunlarini rad etishga olib kelmasligi kerak. Dinini o'zgartirish (apostasiya) deklaratsiyada ruxsat etilmaydi.

Xulosa

Qohira deklaratsiyasi musulmon davlatlarining inson huquqlariga oid islomiy qarashlarini ifodalovchi muhim hujjat hisoblanadi. U inson huquqlarini shariat asosida

talqin qilishi bilan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasidan farq qiladi. Deklaratsiya inson sha'ni, hayot huquqi va axloqiy qadriyatlarga katta e'tibor beradi. Shu bilan birga, ayollar huquqlari va din erkinligi kabi masalalarda xalqaro standartlardan ayrim farqlarga ega. Shunday bo'lsa-da, u xalqaro huquq va islom huquqi o'rtasidagi muloqotda muhim o'rin tutadi.

Dolzarbligining asosiy sabablari

1. Geosiyosiy ahamiyat

Rossiya-Ukraina urushi, Falastin-Isroil mojarosi, Afg'oniston — bularning barchasi islom olamidagi inson huquqlari masalasini kun tartibiga chiqarmoqda. Qohira deklaratsiyasi bu munozaralarda asosiy hujjat sifatida tez-tez tilga olinadi.

2. Huquqiy universallik bahsi

Inson huquqlari "umumiy" yoki "madaniy nisbiy" ekanmi? Bu bahs hamon davom etmoqda. Qohira deklaratsiyasi islom nuqtai nazaridan bu savolga javob beradi.

3. O'zbekiston uchun amaliy ahamiyat

O'zbekiston islom an'analari kuchli bo'lgan davlat sifatida din erkinligi, ayollar huquqlari va fuqarolik erkinliklari sohasida xalqaro bosimga duch keladi. Bu deklaratsiyani bilish davlat siyosatini asoslashda muhim.

4. 2020-yilda yangilangan versiya

Deklaratsiya 2020-yilda qayta ko'rib chiqildi va shariat talablari yumshatildi — bu esa mavzuning hamon rivojlanib borayotganini ko'rsatadi.

O'rganishning ahamiyati

Soha Ahamiyati

Huquqshunoslik Xalqaro va islomiy huquq tizimlarini taqqoslash imkonini beradi

Siyosatshunoslik OIK davlatlarining xulq-atvorini tushuntirishda asos bo'ladi

Diplomatiya Musulmon davlatlar bilan muzokaralarda zarur asos

Din tadqiqotlari Islomda inson huquqlari tushunchasini ilmiy o'rganish

Ijtimoiy fanlar G'arb va Sharq qadriyatlarini qiyosiy tahlil qilish

Jurnalistika Islom olami voqealarini to'g'ri talqin qilish

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Muminov A., Tillabayev M.** *Inson huquqlari*: Darslik. — Toshkent: Adolat, 2013.
2. **Tadjibayeva O. A., Ramazonova N. K.** *Inson huquqlari*: O'quv qo'llanma. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
3. **Gafurov A., Muminov A., Tillabayev M.** *Inson huquqlari*: O'quv qo'llanma. — Toshkent: Adolat, 2012.
4. **Saidov A. X.** (mas'ul muharrir). *Bola huquqlari monitoringi*: O'quv-uslubiy qo'llanma. — Toshkent: Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy
5. **Azerbaev Ajiniyaz Bayrambay o'g'li.** "O'tmish va hozirda islomda inson huquqlari". — Qaraqalpog'iston Davlat universiteti, Yuridika fakulteti.

Qo'shimcha adabiyotlar:

6. **An-Na'im, Abdullahi Ahmed** (1990). *Toward an Islamic Reformation: Civil Liberties, Human Rights, and International Law*. Syracuse University Press.
7. **Donnelly, Jack** (2013). *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3rd ed. Cornell University Press.
8. **Rehman, Javaid** (2010). *International Human Rights Law*. 2nd ed. Pearson Longman. *(OIC va Qohira deklaratsiyasiga alohida bo'lim bag'ishlangan)*
9. **O'zbek tilidagi manba:** Tadjibaev O., Ramazonova N. *Inson huquqlari*. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.